

Ovidiu PECICAN

Értelmiségi pesszimizmus, román pesszimizmus?

Molnár Gusztáv barátomnak gondot okoz az, amit ő „az erdélyi román értelmiségiekre annyira jellemző” „mély történelmi és politikai pesszimizmus”-nak nevez (*Mi, erdélyiek... Provincia*, 2001, 1.-2.). Felteszi magának a kérdést: „Miért van, hogy az erdélyi románok különösen módon éppen legközelebbi nemzeti vágyuk, az egyesülés teljesülése után váltak ennyire melábuássá?” Molnárnak természetesen válasza is van. Ha jól értem, Erdélynek az egységes és oszthatatlan nemzetállamba való belefoglalása után a románok abba a lehetetlen helyzetbe kerültek, hogy mozgósító elenséggé tekintsenek arra. Ugyanakkor ha a Budapest „ostoba és arrogáns” magatartásával való szembesülés idején a románok szeme előtt ott volt – a rugalmasabb és a fejlettebb jogrendszerrel rendelkező – Ausztria is, 1918 után a geopolitikai helyzet radikális megváltozása (vagy talán az a mód, ahogy önmagukat Nagy-Románia tágabb egészébe behelyezték) tette olyanokká az erdélyi románokat, amilyeneknek ma ő látja őket. A megállapított diagnózis alátámasztására Molnár Gusztáv – célzásszerűen – olyan művelődési példákot hoz fel, mint amilyen Traian Vuia levele Lugos első prefektusához, George Dobrinhoz (1922. április 11., közölte Horia Medeleanu az *Aradul cultural* 1999/2-es számában, újraközölte a *Provincia* jelenlegi száma), Al. Cisteleanu *Az elvesztett provincia* c. esszéje és alulírott írása.

1. Pesszimizmus?

Ha az erdélyiek román pesszimizmusának bizonyítékait keressük, azokat, Erdélynek a régióban való helyén és jelentőségén túlmenően, (jóval) 1918 előtt is felfedezhetjük. Kezdetnek I. Budai-Deleanunak egy Petru Maiorhoz írt leveléből idézek: „Nagyon jól tudom, hogy minden csapás azoknak a román névre érdemtelenebbnek az odújából származik, akik befurakodtak Balázsfalvára. Több mint harminc éve uralkodnak ezek az ethnoktonok, és hogy örökkévalóvá tegyék uralmukat, elpazarolják a nép közös javait, miközben az ellenség eszközeivé válnak tönkretételében. Ismerem őket jól, amikor elhagytam őket, és – elmenekülvén – inkább választottam a nyomorúságot, mint velük a cimboraságot. De eljön majd az idő, és nincs is messze, amikor napfényre kerül ennek az új Jeruzsálemnek minden gyönyörteljes szégyene. (...) Minél hamarabb le akarom rángatni ezeket a talpnyalóknak a képéről a ravasz álarukat, és meg akarom mutatni igazi kinézetüket.” (*Scieri inedite* [Kiadatlan írások], Kolozsvár, Dacia Kiadó, 1976, 146. o.) Komor, ezúttal a románok szellemi vezetői ellen és nem valamilyen más elnyomás kapcsán megfogalmazott reménytelenség olvasható ki ezekből a sorokból. Saját korának szomorú jelenségeit tekintve Samuil Micu sem volt bizakodóbb a jövőt illetően: „... a még létező román nemzet más nemzetek által elnyomott és igába hajtott; aki az egész földet uralta, most sehol a földön nem rendelkezik földdel, akik a nemzetek urai voltak, most minden nemzetnek szolgálói, és ami még nagyobb aljasság, szégyenlik magukat románokként nevezni, és egyesek még románul beszélnek is szégyellve, és egymás között inkább beszélnek görögül vagy magyarul vagy egy másik nyelven, mint a sajátjukon, és lusták megmunkálni és kímélni nyelvüket, ráadásul lusták írni és tanulni, amely rossz szokása a románoknak a legnagyobb ostobaságba és nyomorúságba juttatta a román nemzetet.” (*Scurta cunoștință a istoriei românilor* [A románok történetének rövid ismerete], Bukarest, Tudományos Kiadó, 1963, 70.-71. o.) Következésképpen, minden politikai vagy etnikai diszkrimináción túl – amelyeket itt nem tárgyal, de amelyeket én mégis megemlítek mint leggyakoribb hivatkozási alapokat a románok múltbeli szomorú helyzetére vonatkozóan –, Samuil Micu a román dekadencia okait a saját nyelvvel és saját kultúrával szembeni magatartásban látja. Az Erdélyi Iskola két korifeusa egy évszázaddal az 1918. december elsejei egyesülés előtt felismerte a zsákutcát, és kifejezte szomorúságát, amiért a románok dolgai rosszul állnak, amit különböző okokkal magyaráz (az első az, hogy a közösséget vezetői rosszul igazgatják, a második a közömbösség a saját nyelv és kultúra iránt).

Molnár Gusztáv felsorolásában a két világháború közötti Vuia mellett kétségtelenül szerepelhetett volna a nála fiatalabb resinári

kortárs, Emil Gioran is, aki bevallotta: „Végtelen szomorúság fog el minden alkalommal, amikor arra gondolok, hogy ezer és még oly sok évig bújkáltunk az erdőben és a hegyekben az ellenségtől való félelmünkben, vagyis saját félelmünk elől. Nem létezik más ellenség, csak a félelem, amelyből az születik.” (kiemelés E. C.) (*Schimbarea la față a României* [Románia színeváltozása], 83. o.) Ezzel a megfogalmazással Gioran felzárkózott ahhoz az értelmező irányzathoz, amely keserűen állapította meg a közösségi kudarcot, megpróbálva azt nem külső okokkal, hanem valamiféle belső, pszichikai valósággal, megeléssel magyarázni.

Amit most, a felsorolást kiegészítve, Budai-Deleanutól Cisteleanuig meg lehet állapítani, az az, hogy a „mély történelmi és politikai pesszimizmus” megállapított tünetei legalább egy évszázaddal régebbiek 1918-nál, és ha ez így van, akkor nagyon lehetséges, hogy nem is pesszimizmusról van szó. Nem foglalkozom itt Lucian Blaga megértési próbálkozásával, amelyet a „történelemből való kivonulás” (*Trilogia culturii* [A kultúra trilógiája]) elméletének kidolgozása zárta le, sem Mircea Eliade tanulmányával, amelyeket a történelem nélküli közösségek szellemi életének szentelt, bár mindkettőt a megoldás lehetséges útját sugallja. De megjegyzem, hogy a vitában felvetődött minden névre az jellemző, hogy az ilyenszerű megállapítások ellenére, aktív magatartást fogadott el, félelmetes erőfeszítéseket téve a helyzet megváltoztatására. (Nem zárom ki a csoportból még a megvallottan és követ-

kezeten pesszimizista Giorant sem, hiszen a könyv, amelyből idéztem, éppen egy olyan kiáltvány, amellyel a szerző új önépítkezésre szólította fel a románokat.) Mindezek az elődök – de mások is, akiket nem említettünk itt –, mint ahogy a kortárs kulturális nemzedék is, alapvető aktivizmus alapján cselekedtek és cselekednek. Hogy különböző világos kérdésekben kifejezzük szkepticizmusunkat, hogy kritikusok vagyunk, sőt marók, mindez inkább a diskurzus és a cselekvés stratégiájához tartozik, amely különben nem egyszer s mindenkorra adott, nem is általános, nem is mindenirányú.

2. Kollektív lélek és történelmi összefüggés

Molnár Gusztáv tehát elsieti egy kicsit a dolgot, amikor az én szövegemet (*Transzethnikus párt, avagy polgári fórum? Provincia*, 2000/2.), a benne fellelt keserű, sőt komor hangvétel miatt, annyira más olyan román szöveggel együtt, amely a szerző nagyon is személyes szkepticizmusából született, olyan pesszimizmus számlájára írja, amely szerinte a román értelmiségiek jellemzi. Hibásnak tűnik az a feltételezés is, miszerint ezek a kritikai megnyilvánulások csupán az 1918-as államegyesítés utáni hangulattól függenek össze. Molnár voltaképpen kettős tévedésbe esik: egyrészt, úgy tűnik, megfogalmazza az általában vett román értelmiség egyik pszichikai jellemvonását – amivel mintegy zárójelbe teszi az általában vett értelmiség sokféleségét és a román társadalom értelmiségét külön –, másrészt túl szűkre veszi azt a történelmi összefüggésrendszert, amelyből a román pesszimizmust eredezteti (az 1918. december 1-jei és a jelen közötti időszak). Egyszer elhagyja a történelem és a politika területét, hogy megragadhatatlan dolgokra utaljon, mint amilyenek egy nagyon változatos (mi több, ingatag) társadalmi-szakmai csoport pszichikumának jel-

legzetességei, máskor az a véleménye, hogy egy évszázad elég lenne a románság kollektív pszichológiájára egyik – mint hiszi – uralkodó vonásának megváltoztatásához (az elit szintjén). Hogyan lehetséges egyidejűleg ez a történelmietlenség és történelmiség?

Voltaképpen a vita egy mélyebb és az utolsó másfél évszázadban valamennyire hagyományossá vált gyűjtőmedencébe helyez bennünket: egy nép lelki (szellemi) arculatáról folyó viták gyűjtőmedencéjébe. És lám, csak néhány bekezdéssel lennebb, ugyanabban a szövegben, a szerző megjegyzi: „A hosszú időtartamú folyamatok kutatói szerint kétszáz év az a minimális időszak, amely tipológiai értelemben meghatározhatja egy térség hovatarozását” (egy civilizációtípushoz való tartozását – kiegészítés tőlem, O. P.). Hogy ez az érvelése elég szilárd legyen, az Erdélyi Iskola képviselőinek szövegeire hivatkozva „szállítottam” provinciás kollégámnak a hiányzó századot. Giorant említve – érthető módon – kitérítettem a vita határait, bevonva a románokat általában. (Nem Gioran az az erdélyi, aki a vitát az egész román közösség szintjére emelte?) Mégis, két évszázadnyi keserű ízű megjegyzés sem elég ahhoz, hogy világossá váljék: egyszerűen történelmi és politikai román pesszimizmusról van szó.

A fenti megjegyzések és régebbi foglalatosságok eredményeképpen – lásd a *Model masculin românesc* [Román férfimodellek] tanulmányomat (*Ardealul cultural*, 1999. június, 17.-23. o.; az angol változat a Margit Feischmidt, Enikő Magyarai és Violetta Zentai szerkesztésében megjelent *Women and Men in East European Transition*, Kolozsvár, EFES, 1997), amelyben én magam állapítottam meg a román férfiak egyfajta kishitűségét –, azt hiszem, hogy mellőzni kellene vagy legalábbis felülvizsgálni a pesszimizmus hipotézisét. Bizonyos óvatos reagálás – amely a kellemetlen valósággal szembeni sokkhatást kíséri – kétségtelenül megtalálható a szóban forgó erdélyi románoknál. Ha azonban meg akarunk maradni a megállapíthatóság szilárd talaján, rá vannak kényszerítve arra. Ez lehetne az erdélyi Román Nemzeti Párt XIX. század második felében tanúsított úgynevezett passzivitásának magyarázata, vagy azoké a magatartásformáké, amelyek gyakran okozói a magatartás- és gondolkodásbeli konzervativizmusnak, amellyel a nem-erdélyiek az erdélyi románokat vádolják. Ez utóbbihoz hozzájárulnak azok a kulturális értékek, amelyek köré a modern korban a románok közösségi identitástudata tömörült (eredet, nyelv, közös hagyományok). Nem szabad elfelejteni, hogy a modern román nemzet megalkotóinak kemény magja éppen néhány erdélyi írástudó volt.

3. A törzstől a polgáriig

Miről lehet szó, ha összevetjük a két cselekvésformát? Egyfelől a Miorița csobánjának, Eminescu verseinek, Avram Iancunak a búskomorságát élete második felében... Másfelől a tribunok konstruktív „aktivizmusát” Inochentie Micutól Samuil Micuig, Andrei Șagunáig, Vasile Goldișig, Ștefan Cicio-Popig, Ioan Lupășig és másokig... Feltételezem, hogy sajátos, a domináns temperamentum és jellem, valamint annak a társadalmi-politikai és történelmi összefüggések által kiváltott korrekciói közti feszültséggel van dolgunk. Nem tagadom, az általánosítás igényével fellépő ilyen kinyilvánításról az események pontos olvasatakor esetleg bebizonyítható, hogy hamis. Mindazáltal lehetséges, hogy magyarázatom valamelyest helyesebb válasz egy régi kérdésre, amelyet Molnár Gusztáv barátom csupán megismélt.

... A domináns temperamentum és jellem és egy ellentmondásos történelmi kontextus bizonyosságáról beszéltem. Ez a tény igaz, de nemcsak a románok helyzetére jellemző. A kényszerítő valóság ott minden emberi lény életében jelen van, tehát az általuk alkotott közösségek életében is. A románok esetében azonban még valami ellentmond a nekilendüléseknek és a vitathatatlan személyi energiának. Azt hiszem, a társadalmi élet elemi szintjein való állhatatos berendezkedésről van szó. Ezek a szintek a legkonkrétabbak, és az izgalmaktól átitott, érzelmek által telített legtartósabb társadalmi kapcsolatokat biztosítják az érdekelteknek. Ilyen életet idéztem fel akkor, amikor az ősi törzsek logikájában és szokásaiban való lehorgonyzásról beszéltem. És úgy tűnik, szintén ez kölcsönöz – a tartományonkénti, sőt a még kisebb területenkénti különbözőségektől eltekintve, amelyeket hajlandó vagyok elsőnek megállapítani és elismerni – bizonyos (nem is tudom, hogy nevezzem: civilizációs? antropológiai?) egységet a románoknak.

Az i. sz. 106 után Dácia területén letelepedett római gyarmatosítók egyes leszármazottainak tartva magukat a modern történelem idején és elsősorban a XIX. század elejétől, a románok a latin hagyomány – nagyon általános – vonala mentén képzelték el a faj önazonosságát. Paul Veyne állapította meg: „Róma »férfi« társadalom (...); a nő a férfi szolgálatára van, várja kívánságát, ilyenformán, ha teheti, kielégíti annak kedvtelését, és ez a kedvtelés erkölcsileg gyakran gyanús...” (In: Philippe Aries, André

Folytatás a 6. oldalon

